

wieku, cz. 2, pod red. J. Riger, Kraków 2007, s. 73.

J. Riger, *Wójtowce (dziś Pisarówka)*, [w:] *Język polski na Ukrainie w końcu XX wieku*, cz. 2, pod red. J. Riger, Kraków 2007, s. 104.

A. Krawczyk, *Uwagi o języku wsi Józefówka w Żytomierskiem*, [w:] *Studia nad polszczyzną kresową*, t. XI pod red. J. Riger, Warszawa 2004, s. 201.

M. Łesiów, *Historia wzajemnych kontaktów i wpływów języka polskiego i ukraińskiego*, [w:] *Z badań nad polsko-ukraińskimi powiązaniem językowymi*, pod red. D. Buczki, M. Łesiowa, Lublin 2003, s. 11.

Алексєєнко Юлія,

студентка 61 групи,

ННІ філології та журналістики.

Науковий керівник – **кандидат філологічних наук,**

доцент Ящук Л. В.

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

Дволексемні іменування

«Луцької замкової книги 1560– 1561 рр.»

Характеристика способів і засобів ідентифікації особи в пам'ятках XVI – XVIII ст. була предметом дослідження В. В. Денисюка, Р. Й. Керсти, С. М. Пахомової, Р. І. Осташа, І. Д. Фаріон, М. А. Худаша та ін. У цей період на всій території України не було єдиної норми щодо вживання власних особових назв. Та сама особа могла іменуватися як однолексемно, так і дво-, три-, чотириклексемними й описовими формулами. Проте дволексемний спосіб ідентифікації особи не мав соціально-станової диференціації й переважав над усіма іншими. За визначенням М. А. Худаша, двочленні формули – «це специфічно антропонімічне, екстралінгвістичне явище, яке випливає із самої специфіки, природи мови, що витворилася в глибокій доісторичній давнині й збереглася до наших часів у всіх слов'янських мовах» [2, с. 117].

У пропонованій розвідці проаналізовано дволексемні антропонімічні іменування «Луцької замкової книги 1560-1561 рр.» з огляду на семантику твірних основ прізвищевих назв. Отримані результати дадуть змогу зіставити їх із наявними дослідженнями історичної й синхронічної антропонімії Волині та здійснити їх порівняльний аналіз.

Дволексемні антропонімічні формули (АФ) Луцької замкової книги XVI ст. класифікуємо за лексико-семантичною ознакою другого компонента – прізвищевої назви (далі – ПН) – на такі

основні розряди: а) особове ім'я + патронім; б) особове ім'я + прізвисько; в) особове ім'я + відтопонімне означення; г) особове ім'я + особове ім'я.

І. АФ «**особове ім'я + патронім**» (ПН із патронімами суфіксами **-ович / -евич, -ич**). Твірною основою для таких ПН виступають:

а) християнські імена та їхні варіанти (повні, усічені, усічено-суфіксальні й суфіксальні): «*Ивана Васи(л)євича*» (ЛК, с. 195); «*Миколая Гринєвича*» (ЛК, с. 159); «*Григорє(и) Дани(л)єви(ч)*» (ЛК, с. 228); «*Ива(ш)ка И(л)яшТвича*» (ЛК, с. 375); «*СТмТна ИсаТви(ч)а*» (ЛК, с. 389); «*Стєпана Климови(ч)а*» (ЛК, с. 155); «*Стєпанца Куприяновича*» (ЛК, с. 157); «*Гри(ц)ка ЛуцТвича*» (ЛК, с. 316); «*Я(ц)ка Ма(р)тиновича*» (ЛК, с. 157); «*Матыса Миколаєви(ч)а*» (ЛК, с. 236); «*Ива(н) Мицєви(ч)*» (ЛК, с. 302); «*Ма(к)сима Ми(ш)кєвича*» (ЛК, с. 236); «*Ми(х)но Павлови(ч)*» (ЛК, с. 152); «*ЈлТксТ(и) ПТтрови(ч)*» (ЛК, с. 367); «*Стєпа(н)а Сємє(н)чича*» (ЛК, с. 389); «*Иє(в) Стє(ц)кови(ч)*» (ЛК, с. 150); «*Јмєлко(м) Аєдчи(ч)о(м)*» (ЛК, с. 438); «*в Гацка Хоми(ч)а*» (ЛК, с. 336); «*Ивану Яцковичу*» (ЛК, с. 203);

б) слов'янські автохтонні імена: «*Са(в)кою Благути(ч)о(м)*» (ЛК, с. 183) < *Благута*, утворене шляхом додавання форманта **-ута** до усіченого варіанта імені *Благо* чи *Блага* < *Благомир* чи *Благослав* [4, с. 58]; «*ВТнТдикта Богдановича*» (ЛК, с. 440); «*Яна Богушєвича*» (ЛК, с. 160) < *Богуш* < *Богуслав* чи *Богухвал*, у яких ініціальна фонема постпозиційного компонента **/с/** чи **/х/** змінилася на шиплячу **/ш/** [4, с. 66]; «*па(н) Климе(н)(т) Во(и)ни(ч)*» (ЛК, с. 493) – «ім'я *Воїн* виникло, напевно, шляхом усічення двоосновного імені *Войньгъ*; менш імовірно, що іменем став апелятив *воїн*, хоча станом на XV ст. лексема була вже широко вживаною в кількох значеннях» [4, с. 108]; «*на воита тристанского на Ми(х)на Голуб(б)ковича*» (ЛК, с. 173) < *Голубко* < *Голуб* – давньослов'янське ім'я, що походить від назви птаха *голуб* [4, с. 108]; «*Аєдо(р) Грибкови(ч)*» (ЛК, с. 436) < *Гриб* < «від назви безхлорофільної рослини *гриб*» [4, с. 138]; «*в Пилипа Жуковича*» (ЛК, с. 296); «*У Атдца Жуковича*» (ЛК, с. 445) < *Жук* – «давньоукраїнське особове побутове ім'я від назви твердокрилої комахи, можливо, в переносному значенні останньої, правдоподібно, 'хитрун'» [4, с. 190]; «*Ю(х)ну Житовичу*» (ЛК, с. 178) < *Жит*, доіменне значення якого пов'язане з дієсловом *жити* чи іменником *життя* [4, с. 188]; «*У Ю(х)на Ми(л)ковича*» (ЛК, с. 199) < *Милко* < *Мил* < *Богумиль*, *Братомиль*, *Дорогомиль* та інших [4, с. 236]; «*Аа(л)ка Лю(б)ковича*»

(ЛК, с. 455) < Любко, що утворене усічено-суфіксальним способом від Любомир або Боголюб [4, с. 222-223];

в) імена та імена-прізвиська розряду «*nomina impersonalia*»: «Ива(н) Хрѣбтови(ч)» (ЛК, с. 174); «пѣна Григо(р)я Чаплича» (ЛК, с. 296);

г) апелятивні означення особи: «пѣна Миколая Ку(х)мистровича» (ЛК, с. 157); «пана Миха(и)ла Сѣрбиновича» (ЛК, с. 149).

С. М. Пахомова зазначає, що «патронімічні назви дозволяли встановити належність особи до певної родини в діяхронії, відтворюючи кровно-сімейний ланцюг на рівні дволексемних власних назв» [1, с. 184].

II. АФ «**особове ім'я + прізвишко**». У цій формулі наявні ПН, похідні:

а) від назв «*nomina impersonalia*» (метафоричне перенесення реалій дійсності на особу): «У Я(р)мола Бо(р)щика» (ЛК, с. 365); «в Сѣнка Во(д)ки» (ЛК, с. 445); «У Юска Ду(д)ки» (ЛК, с. 445); «па(н)у Гри(ш)ку ЗубУ» (ЛК, с. 416); «в Пѣтраша Квача» (ЛК, с. 445); «А(н)дрѣя КистЛи» (ЛК, с. 256); «АТдо(р)ко Козу(л)и» (ЛК, с. 487); «СТмТна Кота» (ЛК, с. 482); «з АТдѣТ(м) Ку(п)кою» (ЛК, с. 377); «Миха(и)ло Мышка» (ЛК, с. 290); «Богда(н) Мотовило» (ЛК, с. 357); «во (И)ва(н)ца Рыбки» (ЛК, с. 445); «Я(ц)ка Скри(п)ка» (ЛК, с. 378); «во Ивана Стебл» (ЛК, с. 445); «в Хомы Сусла» (ЛК, с. 445), пор. *сусло* □відпресований сік винограду□ [4, с. 338]; «Стани(с)лава ХмТли» (ЛК, с. 220); «Гурин Хоми(к)» (ЛК, с. 225); «чѣрез Ярмолу Чижа» (ЛК, с. 491); «до Юска Щоки» (ЛК, с. 453); «во Иванца Щотки» (ЛК, с. 445). Зафіксовані антропонімічні формули містять прізвищеві назви, утворені від назв рослин, тварин, птахів, їжі та напоїв, знарядь праці, предметів повсякденного вжитку, частин тіла тощо;

б) від назв «*nomina personalia*» (характеристика носіїв за їхніми фізичними або психічними рисами, особливостями поведінки чи інтелектуальним рівнем): «пана Григо(р)я Бо(л)баса» (ЛК, с. 185); «А(н)дрѣТ(ц) Довга(н)» (ЛК, с. 487) – «утворене від прикметника *довгий* за допомогою атрибутивного суфікса **-ан**, а надавалося людині *довгий* 'високій на зріст' [3, с. 163]; «Аѣдора Дутого» (ЛК, с. 482); «в Хомы Пѣлног» (ЛК, с. 445); «Ивана То(л)стого» (ЛК, с. 482); «Игната Чо(р)ноУса» (ЛК, с. 194);

в) від апелятивних характеристик особи (вказівка на професію чи заняття; місце проживання чи походження та інше): «Тома(ш)а Бо(н)дара» (ЛК, с. 390); «ЗѣнТц Волошин» (ЛК, с. 487) – від

етн. волошин 'румун' [3, с. 123]; «з Мициною Ковале(м)» (ЛК, с. 389); «Петръ Краве(ц)» (ЛК, с. 487); «Яцка Лиха» (ЛК, с. 155) – від давнього українського етноніма лях 'поляк' [3, с. 351]; «АТ(д)ка МТ(л)ника» (ЛК, с. 201); «в Харка Рымара» (ЛК, с. 445); «Стєпа(н) Сєрби(н)» (ЛК, с. 342); «Гри(ц)ка Ту(р)ка» (ЛК, с. 311). Порівняно з іншими засобами апелятивні характеристики особи на позначення професії або роду заняття меншою мірою піддавалися антропонімізації. Такий спосіб іменування переважає серед осіб, які проживають у містах, адже саме серед міщан на перший план як найбільш актуальна виступає інформація про основне заняття чи професію людини [1, с. 102].

III. Особове ім'я + відтопонімна назва.

Семантичний зміст цієї антропонімної формули полягає у відповіді на запитання **звідки?** чи **де?** та ідентифікації особи за географічною або етнічною ознакою, за місцем походження, за назвою маєтку, яким особа володіє, за назвою місцевості, у якій проживає чи з якої прибула [1, с. 103]. Твірна основа для другого компонента – топонім чи етнонім. Антропонімна формула відзначена у двох морфологічних варіантах, залежно від форми додаткового компонента:

а) ад'єктивному (формантами виступають суфікси **-ськ(ий)**, **-зьк(ий)**, **-цьк(ий)**): «па(н) Я(ц)ко Белосто(ц)ки(и)» (ЛК, с. 505); «вра(д)ни(к) вєли(ц)ки(и) Стани(с)лав Ви(л)го(р)ски(и)» (ЛК, с. 428); «вра(д)нику єго Миха(и)лу Гула(л)ни(ц)кому» (ЛК, с. 184); «па(н) Да(х)но Жабокры(ц)ки(и)» (ЛК, с. 202); «Я(н) Зелє(н)ски(и)» (ЛК, с. 382); «Каспо(р) Камє(н)ски(и)» (ЛК, с. 177); «с пано(м) Лори(н)цомъ Кри(в)ни(ц)ки(м)» (ЛК, с. 395); «па(н) Мики(т)а Кутро(в)ски(и)» (ЛК, с. 503); «пѣа Васи(л)я Ржищо(в)ского» (ЛК, с. 228); «в Миха(и)ла Смыко(в)ского» (ЛК, с. 293); «Я(к)уба Ту(р)ско(г)» (ЛК, с. 231); «до пана Аро(н)цы(ш)ка Аа(л)чТ(в)ского» (ЛК, с. 279);

б) субстантивному, який, у свою чергу, має дві модифікації:

- назви, побудовані на узгодженні (формантом виступає суфікс **-ець**): «вра(д)ника бєрєзолу(н)ского Воль(н)цовъ Ивановъ» (ЛК, с. 208); «Я(н) Кожанє(ц)» (ЛК, с. 422); «Я(ц)ко Тулиголове(ц)» (ЛК, с. 315);
- назви, побудовані на керуванні: «на има Јно(ш)ка з Бы(т)на» (ЛК, с. 459); «Еска з ВТТ(р)бо(в)ца» (ЛК, с. 250); «с КлТча(н) СтТцУта» (ЛК, с. 293); «Пили(н) с Ковли» (ЛК, с. 361); «з Нємє(ц)кого Антонъ» (ЛК, с. 173); «с По(д)дубє(ц) Да(ш)ко» (ЛК,

с. 500); «*Λε(η)ца с По(δ)лєсєцѣ*» (ЛК, с. 283); «*Во(и)тєха с По(δ)лосє(ц)*» (ЛК, с. 283); «*А(η)дрТ(и) с Пожичи*» (ЛК, с. 413); «*с Полонои Маска*» (ЛК, с. 273); «*Дєми(δ)а с Привєрєдова*» (ЛК, с. 262); «*Тишко з Романова*» (ЛК, с. 500); «*зѣ А(η)дрТТ(м) з Сатанова и Ку(з)мою с Пронитина*» (ЛК, с. 232); «*У Стєпа(η)ца зѣ Смолѣгова*» (ЛК, с. 342); «*Кузму з Стронитина*» (ЛК, с. 231). Ці формули характеризуються здебільшого сталим прямим порядком слів, хоча й трапляються інверсії.

У «Луцькій замковій книзі 1560–1561рр.» іноді фіксуємо й різні способи творення однієї й тієї ж відтопонімної назви. Так, у справі № 251 маємо запис «*врадни(к) мстиши(η)ски(и) Я(η) Кожєнє(ц)ки(и)*» (ЛК, с. 377), а у справі № 256 «*Я(η) Кожанє(ц)*» (ЛК, с. 422).

Відтопонімна ознака в досліджуваних дволексемних іменуваннях репрезентована різними способами в представників різних прошарків населення. Ад'єктивним способом (за допомогою суфіксів **-ськ(ий)**, **-зьк(ий)**, **-цьк(ий)**) творилися прізвищеві назви представників верхів, у той час як іменування нижчих верств населення творилися аналітично: топонімічна назва стояла у формі родового відмінка з прийменником поруч з особовим ім'ям. З-поміж способів іменування простолюдинів за топонімічною ознакою виділяємо й субстантивний – за допомогою суфікса **-єцѣ**. Цей формант в аналізованих прізвищевих назвах малопродуктивний.

IV. АФ «**особове ім'я + особове ім'я**».

У репертуарі слов'янських мов двоіменність мала різний характер. Якщо в східних слов'ян вона жорстко контролювалася церковною політикою, то в інших мовах, особливо в південнослов'янських, канонізовані оніми й дохристиянські іменування часто сполучалися в антропонімоформулах [1, с. 184]. У «Луцькій замковій книзі 1560-1561 рр.» маємо кілька дволексемних формул такого типу: «*Ма(р)тино(м) ВТли(ч)ко(м)*» (ЛК, с. 389), пор.: *Величко* – «старожитнє слов'янське внутрішньородинне ім'я, утворене від прикметника *великий* 'високий на зріст' за допомогою субстантивуючого форманта **-ко**» [4, с. 94-95]; «*Якима Ма(л)ца*» (ЛК, с. 182), де *Мальць* – давньослов'янське чоловіче ім'я [3, с. 358]; «*з Їваномъ Рыжком*» (ЛК, с. 389), пор.: *Рыжко* – «українське особове ім'я, утворене від прикметника *рижий* 'рудий' за допомогою форманта **-ко**» [4, с. 305]; «*Лазори Смолку*» (ЛК, с. 369), пор.: слов'янське ім'я *Смолка* «правдоподібно, походить від здрібнілого апелятива *смолка* 'смола'» [4, с. 325]. С. М. Пахомова зауважує, що кардинальна

різниця між споконвічними й християнськими іменами стала причиною формування категорії офіційності/неофіційності антропонімів, а це призвело до формування окремого класу прізвиськ і, як наслідок, формула «*особове ім'я + особове ім'я*» трансформувалася у формулу «*особове ім'я + прізвисько*» [1, с. 97].

Аналіз антропонімів «Луцької замкової книги 1560-1561 рр.» показав, що в способах ідентифікації особи простежуються закономірні для XVI ст. тенденції називання. Одна з найяскравіших – переважання дволексемних формул в іменуванні представників усіх прошарків суспільства. Різноманітні засоби творення прізвищевих назв мають різний ступінь продуктивності, а наявні в пам'ятці антропоніми дають можливість констатувати факт відсутності усталених способів ідентифікації особи в XVI ст. Формула «*особове ім'я + патронім*» найпоширеніша в аналізованому антропоніміконі. Прізвищеві назви дволексемних іменувань Луцької замкової книги XVI ст. утворюються переважно від християнських імен за допомогою суфіксів **-ович / -евич**.

Використана література:

1. Пахомова С. М. Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах : монографія / С. М. Пахомова – Вид. 2-е, доповн. і переробл. – Ужгород : В-во Олександри Гаркуші, 2012. – 344 с. – (Серія «Бібліотека української ономастики»).
2. Худаш М. А. З історії української антропонімії / М. А. Худаш. – К. : Наукова думка, 1977. – 236 с.
3. Чучка П. Прізвища закарпатських українців : історико-етимологічний словник / Павло Чучка. – Львів : Світ, 2005. – 704 с.
4. Чучка П. Слов'янські особові імена українців : історико-етимологічний словник / Павло Чучка. – Ужгород : Ліра, 2011. – 432 с.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ:

ЛК Луцька замкова книга 1560-1561 рр. / Підгот. до видання В. М. Мойсієнко, В. В. Поліщук. – Луцьк, 2013. – 733 с.

Вознюк Ольга,
студентка 61 групи
ННІ філології та журналістики.
Науковий керівник – **кандидат філологічних наук,**
доцент Титаренко В. М.